

2/2017

март -
апрель

Соколёнок

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Ана Тиллени Байрамы!

Ана тил – ананы юзюдей,
Аллагъдан – нюрлю ярыкъ!
Ана тил – алмаз хазнадай,
Тюгенмес барлыкъ!..

– Балам, балам, баласы,
Балдан толгъан хабасы,
Сютден толгъан челеги –
Анасыны гереги! – деп, баласына
ушана ана, обзюню анасыны тилинде.

Дюнъялар яралгъанлы, миллетлер
яйылгъанлы гъар тувагъан сабийни
ана: – Балам! – деп, сююнчлю къар-
шылай ана тилинде.

Бала да инг башлап ана деген асыл,
аявлу сёзню ана тилинде бал таты-
тып айтмагъа уйрене.
Сонг яшавда инг аявлу сёзлени ананы атын ту-
туп айтма башлай: – Ана
эл! Ана топуракъ! Ана
тил!.. Озокъда, Ана тил-
лени байрамы бир гюн-
ден, бир жумадан, бир
айдан, гъатта бир йыл-
дан да битип къалагъан
байрам тюгюл. Тувуп
биринчи къычырыкъдан
ахырынчы тынышгъа,
алгъам сагъатына ерли
– байрам! Ва шону жа-

нына, къанына, саны-
на сингенин сезмек де,
англамакъ да дагъы-
дан дагъы да – уллу
байрам.

Ана тиллени бай-
рамларына уллу ругъ-
ланыв булан гъазир-
ликлер де гёрюлдю,
обтесиз арив обтге-
рилме де обтгерилди.
Биринден бири алып
19 номерли Таргъу
мактабы, Хасавюртну
10-нчу номерли мак-
табы, Къарабудагъкент район, Къая-
кент район, Дёргелини 2-нчи номерли
мактабы – гъасили бу сыйлы байрам-
ны обтгермеген ер къалмады. Инша
Аллагъ! – йылдан йылгъа ана тилин
асырайгъан, аяйгъан, къоралайгъан,
ингдеси, жаны - къаны булан гъакъ
юрекден сюегенлер минглер булан
артсын.

Шейит-Ханум, «КЪАРЧЫГЪА»

Къумукъ тюз

(Генгюрев)

Къарт атайлар къязыкъ къакъгъан Къумукъ тюз,
Къарт абайлар тезек якъгъан Къумукъ тюз,
Къара къашлар къакъакъ айтгъан Къумукъ тюз,
Къатарбашлар аякъ айтгъан Къумукъ тюз.
«Бисмиллагъ!» деп, тизден чөгюп, инг башлап,
Бир Аллагъны атын тутуп, шыбышлап,
Къумукъ тилде намаз къалгъан Къумукъ тюз,
Къумукъ эрлер намус къылгъан Къумукъ тюз,
Кимлер гелип, къочу болма суйсе де,
Кимлер гелип, баркаманынг ийсе де,
Биздей сени асырамас, аямас,
Сагъа, достум, биздей аркъа таямас,
Бизден артыкъ таяв сагъа табулмас.

Ана тиллени байрамындан суратлар.

Абдулгъаким Гажиев

ОЙНАТЫВЛАР

Ойнатывлар бир аз эсли яшлагъа багъышлана, тек яшлар озлер янгыз ойнап болагъан чагъына етип битмегенге гере, оюнну уллулар оьтгере. Оланы кемеги булан яшлар оюнга уьйренелер. Оюн булан машгул болуп, йыламайлар, ялкъмайлар ва оюндан таба озлени англавун, гьислерин артдыралар, къылыкъны нормаларына янашалар, къаркъарасын ишлетелер. Буланы барысыны да яш учун уллу агъамияты-маънасы бар.

Ойнатывлар тюрлю-тюрлю бола. Лап да кеп яйылгъанлары – бармакълар, кьоллар булан ойнатывлар, масала:

Баш бармакъ,
Балалы оьрдек (имам бармакъ),
Эбей (орта бармакъ),
Себей (ян бармакъ),
Гиччинева бебей (женекей бармакъ).

Яшны эретургъузуп, юрютюп, гетерип, оьрге атып ойнатагъан оюнлар - ушанывлар да бар, масала:

Кан-канкичив, канкичив,
Сувгъа баргъан канкичив,
Сувдан къайтып гелгенде
Шулай тургъан канкичив,
Булай тургъан канкичив,
Бийип алгъан канкичив.

Яшны тюрлю - тюрлю санлары булан байлавлу ойнатывлар да елугъа:

Чыгъыкъ мангалай,

Чунгур гез,

Чюй бурун,

Чюмек авуз.

Гьарсинчекде ойнатагъан оюнлар да болгъан:

Гьарс, гьарс, гьарсинчек,

Гьарун деген гюл-чечек,

Гюл-чечегин алайыкъ,

Озьюн шулай ярдан салайыкъ!

Кёстек мактап булан Буглен мактапны охувчу кызыларыны шизрулары

Азиз Анам

Гюлнара сени атынг,
Арив гюлге ошайсан.
Аявлу мени анам,
Мени учун яшайсан.

Этермен бар кьуллугьунг,
Айтарман исси сёзлер.
Мен яхшы охужакъман,
Сююнсюн ана гёзлер.

Пирбудагова Аминат, 5 «б» кл. Кёстек.

Азиз Анам

Саида, мени анам,
Яшлары учун яшай.
Мени аявлу анам
Гёзел дюньягъа ашай.

Не кёмек де этермен
Сени гёнгюнг алмагъа
Къаст этермен яшавда
Сени йимик болмагъа.

Яшлары сюегенни
Билсин учун озлени,
Айтма герек анагъа
Бары асил сёзлени.

Митикова Адият, 5. «б» кл. Кёстек.

КЪЫЗАРДАШЫМА

Сенсиз нечик яшайым,
Саггынаман, саггына...
Юрегим гъасси бола
Анабызны аггына.

Мактапда уьлгю эдинг
Кёплерине яшланы.
Унутмагъа болмайман
Сен этеген ашланы.

Гиччилей озюнг болдунг
Бары халкъны суюдюртюп.
Гюмелекдей учдунг сен,
Барыбызны гюйдюрюп.

Уьйде нечик турайым,
Сен ёкъсан чы тёрлерде?
Къырда нечик турайым,
Гёрюнмейсен оьрлерде.

Азиз мени къызашым,
Сени ойлай яшайман.
Ёлдашын излей къалгъан
Пашман къушгъа ошайман.

Гъали сенсиз дюньяда
Мен къалгъанман яшама,
Сагъа, мени аявлум,
Мен къарарман ошама.

*Межидова Зиярат, 8. «в»
кл. Кёстек.*

УЧИТЕЛЛЕГЕ АЛГЪЫШ

Гюн тиймесе чечекге,
Отгъа батмай талалар.
Учителлер болмаса,
Балкъма болмай балалар.

Яшлар обссюн деп яшнап,
Не этме де къабул, воллагъ.
Учитель ёкъ гюнлени
Гёрсетме бизге, Аллагъ.

Тарбиясы бар яшлар
Бир де гъакъылын ютмас,
Биринчи учителин
Унутмаслар, унутмас.

Учителге яхшылыкъ
Кёп болгъанны сюебиз.
Алгъыш этип олагъа
Алдында баш иебиз.

Мусаева Ж. Буглен.

КЪАРДАШ АДАБИЯТЫНДАН

Гъар халкъны адабиятыны байрагъы болагъан, кёгюнде ярыкъ юлдуздай янып турагъан язывчусу бар. Орусларда ол – А.С. Пушкин, къумукъларда – Йырчы Къазакъ. Татарланы да шолай адамы бар, о – Абдулла Токъай.

Абдулла Токъай (Габдулла Тукай), 1886-нчы йылда тувуп, йигирма етти йыл тюгюл яшамагъан. Шо аз оьмюрюню ичинде о санап якъдан кёп, сан

ягъындан бек тизив асарлар язмагъа бажаргъаны ону гючлю пагъмусу болгъанны гёрсете. О янгыз шаир гысапда тюгюл, прозаик ва публицист гысапда да татар адабиятта мекенли ер тутгъан. Халкъчылыкъ, ватанын сююв, оьз халкъын къарангылыкъдан, зулмудан къутгъармагъа ёллар ахтарып – шулар барысы да А. Токъайны яратывчулугъуну аслу белгилери.

Жангиши Хангишиев.

САБАН СЮРЮВЧЮ

Бир жибин, зор бир оьгюзню мююзюне къонуп, къырдан къайтып гелегенде, таныш жибинлери сорай:

– Гъей къурдаш! Булай къайдан гелесен? О жибин, оьктем кюйде:

– Сабан сюрюп, къайтып гелеген заманым, – деп жавап берген.

Къартайгъан арслан

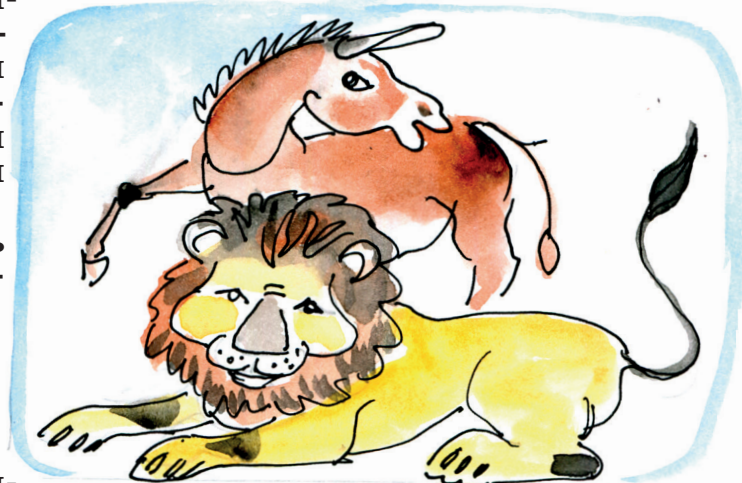
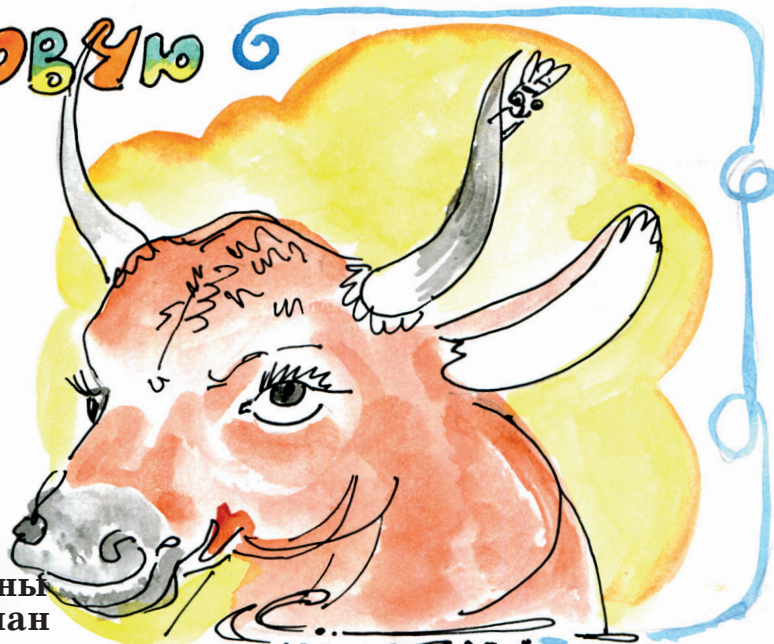
Гючлю авазы булан орманланы титиретеген, къуватлылыкъы булан бары да жан - жаныварланы къартыллатагъан арслан артда да къартайгъан. Алдагъы гючлю тырнакълары ва итти тишлери осаллашгъан, амалсыз арслан къурушгъан, аякъларыны уьстюнде къаркъарасын гъаран алып юрюйген болгъан.

Бир гюн арслан авлакъда агъ-угъ этип, ингырланып, ятып турагъанда къараса, башгъа гъайванлар мундан эсги ачувлары алмагъа гелген: ат гелип тебе, бёрю гелип хаба, итти мююзлю оьгюз гелип, къабургъасын сюзе.

Языкъ арслан Аллагъдан ажжал тилеп ятып турагъанда, бир эшек гелип, муну чинк де авуртагъан ерине тепмеге онгарыла.

Арслан, бу хорлукъгъа чыдап болмай, йылай туруп айта экен:

– Аллагым! Мени булай къыйнагъанча, тез оьлтюрюп къойсанг, бек рази болар эдим. Шо магъа нечакъы авур болса да, эшекден гёрген хорлукъдан артыкъ болмас эди!

ЖАН СЫЙДААН ТОЙМАС

Магьаммат-Шапи

Минатуллаевны

80 йыллыгына

Гертиден де, шиърулары, масаллары (баснялары) Магьаммат-Шапи Минатуллаевны – бир тамаша, озтөречели тапшурмалар. Олардан терен маъналы сёз чалына кьулакьгъа. Бизин тилибиз олай бай чы – бырынгьыдан, терен кьатлавланы тири тамурларын эме гелген ону енгме де, елеме де гьеч ким гьалиге болмагъан. Амма, пагьмулу шаирлерибиз, алимлирибиз, адабиятчыларыбыз ахтара, излей таба.

Магьаммат-Шапини яратывчулугьун, кёбюсю белгили ва пагьмулу озгешаирлерибизни де, десе дурус болур, гьалиге ахтарып, ой - пикир этип уьстюнде ишлеген, ишлейген адабиятчы - излевчулерибиз аз. Этишмей бизин бай адабиятыбызгъа ахтарывчулар, ким биле, этишип геледир...

Магьаммат - Шапи уллулар булан уллу болуп, гиччилер булан гиччи болуп яшав сюре. Асарлары да ону шону баянлай. Ойлашдырагъан, кьувандырагъан, бир-бир ажайып гьислеге кьаравлагъа, англавлагъа ес этдиреген сатырлар, суратлавлар, безенликлер... Яшланы аламында озью де яш йимик. Жан-жаныварны сейлете, кьыр гьайванлар булан уьй гьайванлар ва оланы кьылыгъы, хасияты турушу, яшаву Магьаммат-Шапини кьаламында озтөрече яшав сюре.

Муна, шулай исбатлы озьюрюню

батгьычларына гётерилип барагъан Магьаммат - Шапи – яшлар учун да, уллулар учун да чыкьгъан бир-нечесе китапланы еси. Сонг да ингилис тилден хабарланы да, ёммакъланы да кьумукъ тилге таржума этген. Муаллим гьисапда да хыйлы йылланы узагьында нечесе-нечесе наслуланы тарбиялагъан. Муаллим деген сыйлы атны кьазангъан бизин абурлу шаирлибиз Магьаммат-Шапи Минатуллаевны гьакъ юрекден кьутлай туруп, ингдеси, савлукъ ёрайбыз!

Шейит-Ханум

СОКОЛЁНОК

М. Минатуллаев

ГЮН ВА АЙ

– Шавла чачып, иситип,
Аламны яйнатаман.
Дюнъядагъы махлукъну
Сан-санын ойнатаман.

Аршны ярып аргъыйман,
Гече-гюн ёкъ бошавлукъ.
Мен ёкъ бусам, озокъда,
Болмас эди яшавлукъ.

Айт чы менсиз, Ай, сен де
Не этер эдинг, амалсыз?!
Менден ырыкъ алагъан
Гиччинеv затсан гъалсыз.

– Сен айтагъан затланы
Англадым барысын да, –
Деп, Ай Гюнню, Дюнъяны
Токътады арасында.

Гюн тутулуп аламны
Къара зулмат еледи.
– Мени де бир затлагъа
Гючюм барны бил, – деди.

КЪОЯН ВА ГЮЙРЮЧ

Орманда чабып барагъан къоян
Гюйрюч терекге уруна яман.
Башы авуртуп болгъанда бек гюч,
Къоян сёгюше: – Авлия гюйрюч!
Чийинг къурундан яллайгъан гючлю.
Не этгенмен мунча болмагъа обчлю?!
– Кимдир авлия, ойлаш бир обзюнг?
Этинден шорпасы татывлу къоян.
Урасан башынгны, бар тура гёзюнг,
Авлия экенинг шондан да аян!

***

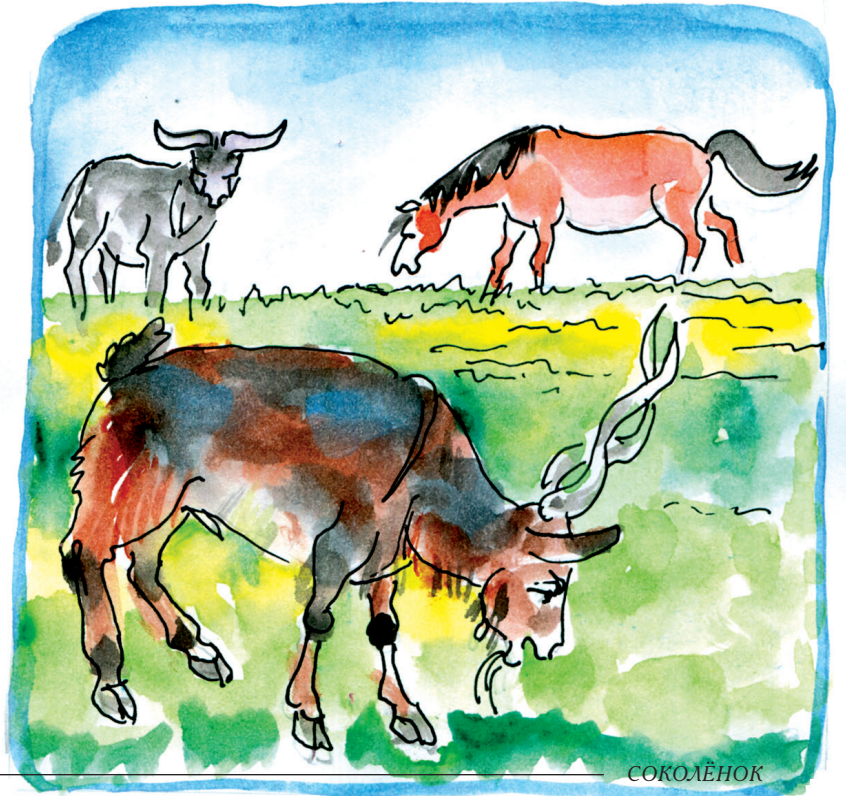
Авлияман деп бирев этмей кант.
Гъакъыллыман деп бары эте ант.

Теке

Генг авлакъда оьрюше
Къой да, Ат да, Гамиш де,
Теке де, Кёр-Бугъа да.
Ябагъы басгъан Теке –
Авлакъда уллу эрке.
Бугъагъа ошап таза,
Обкюре, ерни къаза.
Сыйыргъа да, Атгъа да
Асны йимик атыла.
Девню йимик Гамишге,
Гёрсенг, алай къатыла.
– Гёрюнмегиз гёзюме!
Шу отлавлукълар савлай,
Мени ата-бабамдан
Къалгъан ерлер, – деп давлай.

***

Теке чи тюгюл эди,
Онча да къутурагъан.
Кёр-Бугъа бар таяву,
Тишеп салып турагъан.

ДЕНГИЗ ВА БУЛАКЪ

Денгиз гьалек чалкъына,
Пушургъанып якъ-якъгъа.
Сансымай булай сёйлей
Ягъадагъы булакъгъа:

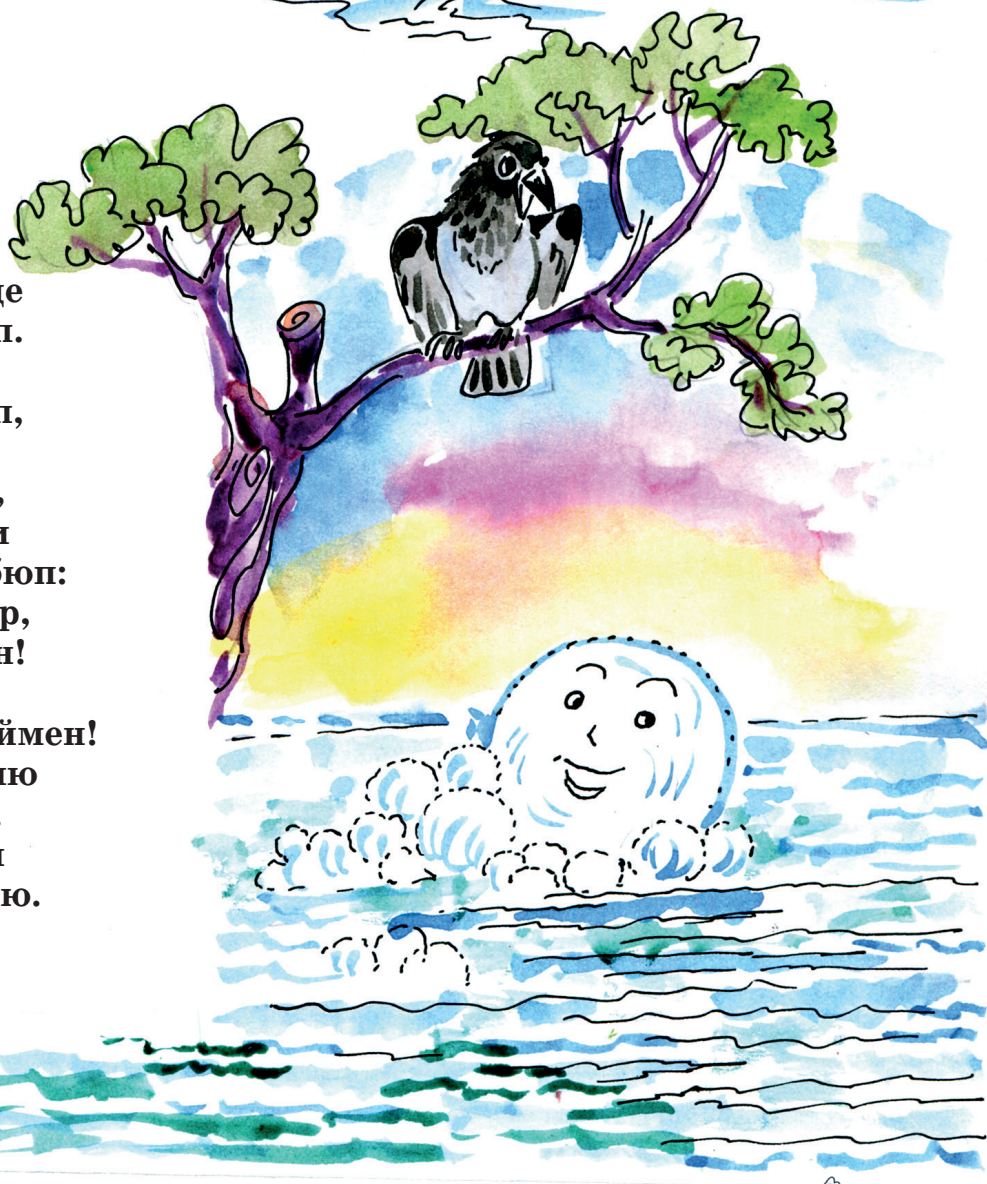
– Жырыллай туруп къалдыңг,
Къулагъыма гече-гюн.
Не яхшы мени йимик
Уллу сама тюгюлонг.

– Озокъда, сен зорбасан,
Огъар сёзюм ёкъ мени.
Сувсаплар магъа чаба,
Бирев уртламай сени.

ГЁБЮК

Чалт агъагъан озенде
Тамчы сувдан яралып.
Сувдан оърде экенге
Оъктем болуп, оралып,
Уъстю булан озенни
Ёрта барагъан Гёбюк,
Оър гёрюп озюн энни
Булай дей шишип-гёбюп:
– Билигиз, бары эллер,
Мен сувланы бийимен!
Гёресиз, тёбесинде
Ойнакълайман, бийиймен!
Бирден сёнюп Гёбюкню
Айтарлары бёлюндю.
Гене къайтып баягъы
Гиччи тамчыгъа дёндю.

АТА-АНАЛАМЫ СОГЬИРОАЕВИ АНЛАЙГЪАНГЪА АСИЛ ХАЗНА

Магъаммат пайхаммарны гъадислери

Айыбын токъташдырмайлы ва мекенли шагъатлар болмай туруп, биревню де такъсырламагъыз.

Аввал башлап озлерден разилик алмай туруп, олтургъан экевню орта-сына гирмегиз.

Аллагъ учун лап да онгайлы садагъа – ач гишини тойдурмакъ.

Ашгъа гюрмет этмек - ашагъынча ва ашагъан сонг къолларын жувмакъ.

Ач гишини тойдуругъуз, авруйгъан гишини гёрмеге барыгъыз.

Байлыкъ мал-матагъны санавунда тюгюл, юрекни генглигинде.

Башгъа гишиден борчгъа яда тилеп алып гийген опуракъдан озюнгню ямавлу опурагъынгны гийип турсанг, яхшы.

Башгъалагъа заралы ёкъ асил кылыкълы, йымышакъ хасиятлы адам-гъа жагъаннемни оту тиймес.

Биревню де кыызгъанмагъанны – бирев де кыызгъанмас.

Борчгъа алдынг буса, къайтарып да бер.

Геч турагъан адам озюню ирисин озю кыркъа.

Гъар затны озюню ёлу бар. Женнетни ёлун билим ача.

Гъар затгъа ону натижасына къарап багъа бериле.

Гъар къайсы урушбат гюнагъ ва пис гелимини булагъы.

Гъей, адам! Сен аз затдан тоюнмагъан бусанг, кёп затдан да тоюнмассан.

Девлетни ва байлыкъны къапулары киритли. Шо киритни ачгъычы – загъматдыр.

Дюнъяда да, ахыратда да лап да тизив ички – сувдур.

Гёчюрген Абдурагъым Абдурагъимов

АБУСУПЛИЯННЫ ШИЪРУСУНДАН БИР ГЕСЕК

«Ал-Гъайъатул исламны»

Алып охуп къарагъыз,

Дюнъя бары адашгъан,

Биз де адашып барабыз.

Ол китапны ичинде

Гёрерсен суратларын –

Ерни, кёкню, женнетни.

Къыяматгюнню барын.

Белгили ачыкъ кюйде

Суратлары алынгъан,

Халкълар адашмасын деп

Булар мунда салынгъан.

Кёк де, ер де кълалмагъан,

Язылмагъан бир сёз де,

Дюнъяны гётереген

Балыкъ, денгиз, озгюз де.

Мизантерезе, Сират.

«Лавгъул магъфуз», кълалам да.

Дюнъяны айлангъан Къап тав,

Бары яралгъан Алам да.

Алай-алай кёп гючлю,

Китапларыбыз да бар.

Гъар кыйынны тынч этме,

«Дуа мажъмуъ», «Къадагълар»...

Сен аһмос тиллиһи билемисен?! Гюрен

Ибраһым Керимов

Гюрен деген сёз бизге монгол тилген гелген, онда корен деп кьоллана. Асруланы боюнда монгол тилде де, оьзге тиллерде де де шо сёзню маънасы аз-маз алышына гетген. Башлапгы маънасы батмакълыкъны ичиндеги тебе деген зат. Шолай тебе уьч маънаны англата болгъан: 1. Айланасы беклик (гертилей де, тебе ни айланасы батмакълыкъ чы дагъы). 2. Гётеринклик (тебе батмакълыкъдан чыгып гёрюнюп тура). 3. Дёгереклик (аслу гьалда, айрокъда йыракъдан къарагъанда, батмакълыкъдагъы тебелер дёгерек гёрюне).

Гъали бизин тилде шо сёз муна шо уьч де маънасында кьолланма да кьоллана: 1. Гюрен – дёгерек тебе. 2. Гюрен – айланасы бегилген ер, бек ер. Масала, язда гечелер гъайван-мал гийирилеген ер, уллу гъамеч. 3. Гюрен – тебе болмаса да, айланасы дазу болуп билинип турагъан дёгереклик. Масала, кёкде ай гюренленген демек, айны айланасы гёммек болуп, дазулары да тартылып билинип тура демек бола.

Кюйге къарагъанда, Гюренни бир заманларда дёртюнчю маънасы да болгъангъа ошай: къара, къаралдын, къаралды деген.

Гертилей де, тебе гечелер къарагъанда къаралдын йимик гёрюне. Бизин тилде шо сёз алда муна шо дёртюнчю маънасында да кьоллангъан.

Алда атланы тюсюн эсгерегенде Гюрен ат, Гюрен тюсю ат деп, сайки, къаралдын ат, авур непти тюсю ат, каштан тюсю ат деп айта болгъан. Гъали гюрен шо маънасында къаршылашмай.

Шо маънасында гюрен хоншубуздагъы ногъай тилде (олар кюрен дей) гъали де кьолана.

ТАМАЗА

ВА

ТЕМИР ЧУСТА

(Давамы)

Вагъит Атаев

– Айтсам сагъа, тамаза,
Темирден чыгъар каза.
Гелсенг тангала эртен,
Болажакъ бар зат мекен.

– Ёкъдан умут да къолай,
Этип къой дагъы шолай, –
Деп ол уьуне къайта,
Уьйде бар затны айта.

Ахшам тахында ята,
Татли юхугъа бата.
Тюш гёре шо тамаза:
Къолунда янгы каза.

Каза уруп, гъабижай
Чёп-отдан бола таза.
Сюе къатыны Ажай
Болгъанны кёп гъабижай.

Къышда гъалпама бишер,
Тоймагъа чакъы тюшер.
Тамаза тез уяна,
Тюшю экенге яна.

Ашар, мечге алгъасай.
Барса, темирчи Хасай,
Бетинден тер акъдырып,
Темирден бир зат ясай.

– Ассаламу алейкум!
Юрегим бек алгъасай:
Темиримден не чыкъды?
Магъа гёрсет чи, Хасай.

– Ваалейкум ассалам!
Гел, хошгелдинг, Абсалам!

Темирчи тер сибирип,
Ону темирин чытлай:
– Воллагъ, тамаза, мундан
Толу сав каза чыкъмай.

Тамаза ойгъа бата,
Бираздан огъар айта:

– Тюшюмде каза булан
Каза уруп битген эдим.
Бу кыбышгъа гъалпамагъа
Гъабижай ун этген эдим...
Олай буса, айт магъа,
Темиримден не чыгъа?

– Тамаза, берсенг болжал,
Шондан чыгъажакъ хынжал.
Гелсенг тангала эртен,
Болажакъ бар зат мекен.

– Ёкъдан умут да кыолай,
Этип кыой дагъы шолай, –
Деп ол уйуне кыайта,
Уйде бар затны айта.

Ахшам тахында ята,
Татли юхугъа бата.
Тюш гёре шо тамаза:
Белинде янгы хынжал.
Тагъып юрюме суюе,
Етгинче огъар ажжал.
Озью оылсе, хынжалы
Эсделикге кыалажакъ.

«Кёп багъалы савгъат» деп,
Яшлар кыолгъа алажакъ.
Тамаза тез уяна,
Тюшю экенге яна.
Ашпач мечге алгъасай.
Барса, темирчи Хасай,
Бетинден тер акъдырып,
Темирден бир зат ясай.

– Ассаламу алейкум!
Юрегим бек алгъасай:
Темиримден не чыкъды?
Магъа гёрсет чи, Хасай.

– Ваалейкум ассалам!
Гел, хошгендинг, Абсалам!

Темирчи, тер сибирип,
Ону темирин чытлай:
– Воллагъ, тамаза, мундан
Толу сав хынжал чыкъмай...
Тамаза ойгъа бата,
Бираздан огъар айта:
– Тюшюмде шо хынжалны
Тагъып да битген эдим.
(Давамы бар)

АЛАМАТНЫ АЛАМЫНДА

Бу кызыяшны ким таный?

Чуткыусу – алтын акъчалы,
Сыргъалары – яп-яшыл,
Капоту гезел накышлы,
Ким таный бу кызыяшны?
Обзю гёкчек,
Асиль аты,
Суратларда сююнч хаты,
Терек, гюнеш,
Уый, гёбелек,
Аламыны аламаты.

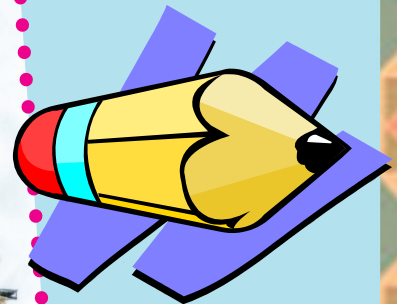
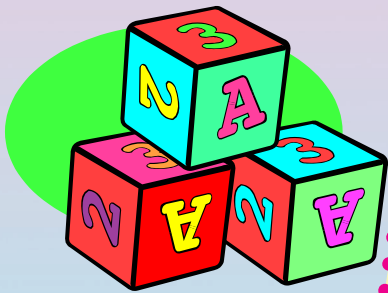
Шейит - Ханум.

5 йыллыкъ Асиль Алишева этген суратланы беребиз.

Рукъуят Уетарханова

КЪАРАБАШ

ВА

АВЗУКЪАРА

ЭММАКЪ

Бир болгъан, бир болмагъан Къарабаш ва Авзукъара дегенкъой ферманы сакълайгъан къойчу итлер болгъан. Гечелер къойчулар юхлайгъанда, булар бир-бири булан яшыртгъын лакъыр эте, бир-бирине сыр чече болгъанлар.

Къарабаш озлени яшавуну гъакъында кант этип, къурдашына булай дей.

– Бёрю тайпаны яшавуна, турушуна, оьтесиз дамагъым чыгъа. Оланы яшаву булан урушдургъанда, бизин яшавубуз яшавмы дагъы?! Биз, гъай нечик де гъал - гъалгъа, садагъачылар йимик яшайбыз. Бёрюлер буса бизин йимик арекден къарап, бозарып, тамшанып турмайлар. Хантавлатып чапгъын этип, гъайван малны тутуп, бувуп, йыгъып талавур этип къоялар. Ашап билгенге яшав майлы къуйрукъ дегендей. Дюнъяны таза сюрюп яшайлар.

– Айтывунга гъеч багъана ёкъ, Къарабаш. Сени олай эсинге геле. Айтма тынч, амма этме къыйын.

– Мунда къара, Авзукъара! Мен герти айтаман, – деп бёле ону ювугъу Къарабаш. – Сен гъали де билмейсен. Янгылышсан. Тынгла, оланы нечик эркин ва бай яшайгъанын, оз гёзлерим булан гёремен. Эгер биз барып олагъа къошулсакъ, яшавубуз хырдандан болажакъ, – деп къолу булан сакъалыны тубюн гёрсете.

– Олай майлы сокътадай яшавну къайсы авлия суймей?! Мени силегейлерим агъып гетди, – деп жавап бере Авзукъара.

– Къурдашым, сен гъали мени англадынг деп эсиме геле. Шолай чы?

– Дюр, шолай. Тап озю, тананы гёзю.

– Олай болгъан сонг, гел, биз булай этейик. Тангала гече булан, астаракъ къавгъасыз къотандан чыгъайыкъ. «Ямантавгъа» тербелейик. Ондагъы агъачлыкълар – бёрюлени тёрю. Разисен чи?

– Дюрмен.

– Буса сёйлешдик чи?

– Сёйлешдик. Къарайыкъ, ким биле, ишибиз тюзелип гетсе. Сёйлешмек – о темирни керти йимик берген сёзюнде турмакъ. Сонг къара, ари-бери болмасын!

...Муна олар бёрюлени отавуна гелдилер. Къарабашны ва Авзукъараны геливю оланы бек хошуна геле. Оланы озлеге бирден - бир тартмагъа, гёзюн - башын чырмамагъа, бёрюлер бек къасткъылалар. Сайки, оланы сыйлап, уллу ашав-ичив шатлыкълар, йыбавлар оьтгерелер. Экисине де къой бутланы семиз-семизин сайлап берелер.

– Сиз не суйсегиз шону этежекбиз. Хырыгъыздан ятдырып сакълажакъбыз. Сиз мунда женнетде йимик яшажакъсыз, – деп оланы къойнуларын къызыл йымырткъалардан толтуралар.

Бир гюн бёрюлени башы – ата гавур эки де итни озюню инине чакъыра. Олар булан озю янгыз хабарлай. Бираз лакъыр этген сонг ол:

– Сиз айтагъан кюйде. Сиз мунда бизин бек ушатып, биз яшайгъан кюй-

ню кѐп арив гѐрюп гелгенсиз. Шолай болгъанда, сиз кѳююп гелген кѳотанны ва ондагъы гъалны бизге айтма герексиз, – деп олагъа соравлу кѳарай.

Экиси де кѳой ферманы бары да яшыртгъын сырлары булан ата гавурну таныш эте. Олар бары да затны тѳкмей-чачмай айталар. О олардан таба кѳайсы кѳойчу, кѳайсы ит малланы хантав сакълайгъанны, аранлагъа гирмеге, ондан мал алып кѳачмагъа, неде хыйлысын кѳувуп гетмеге болагъан тешиклени сокъмакъланы биле.

Оланы шолай бек обур кюйде кѳолагъан сонг, бир гюн ата гавур бары да бѳрюлени жыя. Олагъа Кѳарабашны да, Авзукъараны да гѳрсетип, булай буюра:

– Тез экисин де ѳкъ этигиз! Озьюнюкилерин сатгъан сонг, булар, шексиз, бир гюн бизин де сатажакъ.

Шоссагъат бѳрюлер оланы устюне ябурула, сан-санын юлкѳуп, парпарасын чыгъара. Сонг ярдан терен кѳакъагъа ташлайлар.

Солтамбек Солтамбеков

ГИЧЧИПЛАВЛАГЪА

БАНАВЛАР БУЛАН ОЮН

- Бир, эки?
- Къыр эчки.
- Уьч, дёрт?
- Шишип бёрт.
- Беш, алты?
- Баш къатты.
- Етти, сегиз?
- Ашгъа, жегиз.
- Тогъуз, он?
- Агъач ён.
- Он, он бир?
- Инге гир.
- Он эки?
- Къут беки.
- Он, он уьч?
- Муна гюч.
- Он, он дёрт?
- Уьйге ёрт.
- Он. Он беш?
- Бар, обчеш.
- Он алты?
- Таш атды.
- Он етти?
- Гюч етди.
- Он сегиз?
- «Гел», – дегиз.
- Он тогъуз?
- Сиз ёкъсуз.
- Йигирма?
- Къыдырма.

***

- Бирим, бирим.
- Бирим-тирим.
- Эким, эким.
- Эркин элим.
- Уьчюм, уьчюм.
- Гелди гючюм.
- Дёртюм, дёртюм.
- Дёртден ёртдум.
- Бешим, бешим.
- Чачым эшдим.
- Алтым, алтым.
- Ёкъдур кантым.
- Еттим, Еттим.
- Учуп гетдим.
- Сегиз, сегиз.
- Бизбиз эгиз.

ТАБИАТНЫ ДАРМАН ОТУ, ЧЕЧЕГИ, ГЪАР ТЕРЕГИ!

Агъачюзюм - виноград лесной
Ажырыкъ - свинорой (трава)
Айлангюл - просвирник
Аказия, эчкимююз (терек) - акация, гледичия
Акътал, субайтал - тополь, ветла
Акътерек - осина
Алабота - лебеда (татарская)
Алма (терег ва емиши) - яблоко, яблоня
Миначечек – вербена
Обурот (агъулу от) – борец, аконит
Масесги – осот
Гъарача (обсюмлюк) – азания
Гогаман – граб
Мыхыт, къаранпил – гвоздика
Къонакъот, елпинчек – одуванчик
Инжичечек – ландыш
Шатманчечек – подснежник
Арчы, къаргъанакъ – можжевельник
Атбасгъан – лютик ползучий
Аювчач, мишик къуйрукъ от, бётеке – ковыль
Бакъайибек, сувйибек – водоросль
Бакъаяпыракъ – подорожник
Балкъамуш – сорго сахарное
Балэмчек – медуница
Булантал, къызылтал – верба
Гезеген (бек агъулу чёп от) – белена
Гесмот – бессмертник
Гийигот – чабрец
Гъакъули – лопух
Гъанкю – лук медвежий, черемша
Гъаннуз – девясил
Ёшгъун, ташчечек, янсав – мох
Жулаа – мокрица, звёздочка
Заан, нана, ярпуз – мята

Абдулкерим Сайитов

КЪУМУКЪ ХАЛКЪ АЙТЫВЛАРЫНДАН

Тарихсиз адам – тарыкъсыз адам.
Тамурсуз терек – авгъан терек.
Терли терек – къурумас.
Тезекли ожакъ – оьзекли ожакъ.
Тамакю тартгъан – бузукълугъу артгъан.
Талаплы эр – талчыкъмас.
Санлы эрни – садакъдан бил.
Сабур эрде – эркеклик...

ЯХШЫ РУГЪЛУ АЙТЫВЛАР

Яхшы хах болду – яман тах болду.

Бу айтылдагъы къысгъача къылыкъ шулай: гъей яхшы къумукъ уланлар, ва къызлар! Сиз хах болуп, хантав болуп турмагъыз. Уяв болуп эки якъгъа тынглагъыз.

Тюнегюнюн унутгъанны тангаласы талайсыз.

***

Къумукъ халкъны кѣп минг йыллыкъ сыйлы тарихи бар. Адилли, къудуратлы Къумукъ пачалыкъ болуп, Къумукъ шавхаллыкъ болуп да биз кѣп минг йыллар, кѣп юз йыллар яшагъанбыз. Илмуну, къылыкъны, динни де дюньягъа къумукъланы атабабалары багъышлагъан. Атабабалар: шамъерлер (шумерлер), бабалонлар (вавилонлар, къыпчакълар, хазарлар).

Амма къысматны къынгыр гелмегинден, кѣп керенлер къумукъ халкъгъа къарагюнлер къоба. Вагъши чапгъынчы асгерлер токътавсуз ябурула. Къанлы давларда топуракъ тар бола, халкъны санаву да кемий. Амма къайтып-къайтып оьр бола гелген бизин сыйлы Къумукъ пачалыкъ. иранлы шагълагъа, орус пача генераллагъа къаршы минг йыллар дав эте гелген бизин макътавлу ата-бабалар.

Унутулгъан тарихлени биз къайтара тувдурабыз. Сиз буса, муталимлер, шо тарихге яхшы кюйде ес болмагъа герексиз.

Февраль – май, 1992.
Архивден.

Изалямет Лсеков

Аргъумагъы Югюрюк

Яш токътаса – аты токътай,
Яш пысгъанда, йыры токътай...
Яшны къавгъасы тынса,
Абзарда бирев ёкъдай.

Атлы да шат, ат да кавлу
Яш йырласа –
Ат кишней...
Аргъумагъы арыса да,
Улан чубукъдан тюшмей.

Артындан ел етишмесдей
Югюрюк яшны аты.
Аты булан бажарыла
Бары этеген заты.

Атланыш да, тез хозгъала,
Болмай атына канты.
Тал чубукъдан этилсе де,
Герти ат йимик аты.

Оьтген-баргъан токътап къарай
Атлыны барышына.
Улан атын салма сюе
Май айны ярышына.

Ахшам чакъда эртерекден
Ял алма улан ятгъан,
Яяв юрюмесе де яш,
Чубукъ аты арытгъан...

Гюляйбатны атасы бир зат излеп, уй-деги ящиклени хотгъап, уьстюн тюп этди, излейгенин тапмай, талчыгъып тахта-мекде олтурду.

– Пий, облеген ажжал! Башымдан чөкюч чыкъмай! – деди ол объз-обзюне.

Гюляйбат шо заман орамгъа ойнама бармагъа деп гийинип тура эди. Атасыны сөзлерин эшитип, тамаша болуп, башына къарап:

– Чөкюч сабы да булан эдими, папам? – деп сорады.

– Сапсыз чөкюч боламы! Хоншуланы заты эди объю де.

«Сабы да булан чөкюч нечик гирген экен деп ойлаша туруп, Гюляйбат орамгъа гетди.

Орамда чалын онгарып турагъан хоншусу, Гюляйбатны гөрюп:

– Гюляйбат, папанг менден чөкюч алгъан эди, шону бер деп айт, тарыкъ, – деди.

Гюляйбат:

– Чөкюч папамны башына гирген, чыгъарып болмай, – деп жавап берди.

АТ ТУЯГЫН – ТАЙ БАСАР

Оьрлюкклери оьрлене.

Дюр, «Ат туягын – тай басар» деп, бырынггылар негъакъ айтмагъан. Дюнъягъа атлары белгили чемпионлары бар Таргъуну яшёрюмлери, оьзлеге намус да салып, спорт ярышланы тюрлю-тюрлю тармакъларында уьстюнлю ерлеге йылдан-йыл

ес болалар, Таргъуну къоччакъ ва игит яшларыны санаун артдыра, оьрлюкклеге оьрленелер.

Бугюнлерде март айны ичинде Минеральные воды шагъарда оьтгерилген бютюн Кавказны СКФО ярышларында биринчилеринден болуп утгъан ва уллу уьстюнлюк къазангъан Азамат Межитов 19 - нчу Таргъу мактабыны 3 класыны охувчусу. Ол Жамал Къасумовну атындагъы РДЮСШ - ге юрюй. Гиччи чагъына гёре, Азаматны уьстюнлю ярышлары, макътавлу савгъатлары аз тюгюл. Азамат уллулар да сукъланардай абур-сый къазангъан. Буйнакск шагъарны 150 йыллыгъына багъышлангъан ярышланы чемпиону, Россияны игити Абдулгъаким Исмайыловну гьюрметине оьтгерилген тутушуп ябушувланы турнирини чемпиону, Имам Шамильни эсделигине оьтгерилген ярышны чемпиону. Гъасили калам, янгыз оьзюню мактабын, Таргъу юртун, уллатасы Камалутдинни сююндюрюп къоймай, бютюн къумукъ халкъы булан бирче бизин де, «Къарчыгъа» къурдашын да оьтесиз сююндюре. Оьрлюкклеге оьрлене яша, Азамат!

«Къарчыгъа».

ДОСААФ - гъа 90 йыл.

Къутлайбыз!

ДОСААФ – яшӧр юмлени къатты ругъда тарбиялайгъан уллу школа. Бу идара оьсюп ге-леген яш наслуну асгер къуллукъгъа гъазирлей. Асгерге чакъырылагъан яшланы ватаныны, элини аманлыгъын якълама да, сакълама да гъазир патриот ругъда тарбиялай. ДОСААФ яш наслуну тарбиялда жамиятыбыз ва гъукумат салгъан кӧп борчланы кюте. Асгер къуллукъгъа алынагъан жагъиллер янгыз савлукъ

янындан чыныгъып къалмай. Оланы асгер къуллукъгъа гиришгенде бажарма тарыкъ гъар тюрлю ишге де гъазирлей, Ватаныны аманлыгъын сакълав – сыйлы борч экенни англата.

Гъакъыл ягъындан, савлукъ ягъындан чыныгъып, ДОСААФ тарбиялагъан адамлар уллу давларда ортакъчылыкъ да этген, игитлик де гӧрсетген. Яшавунда оьр даражалагъа етишген, спорт клубларында уьйренип чемпион болгъан халкъыбызны кӧп уланлары бар.

« К ъ а р ч ы г ъ а »
журналны гиччи охувчуларыны, редакцияны атындан ДОСААФ-ны башын тутгъан Алиев Шамиль Юсуповични ва онда ишлейген уллу жамиятны сыйлы байрамы булан къутлайбыз. Сиз этеген ишигизде кӧп уьстюнлюкlege етгенсиз, энниден сонг да дагъы да уллу оьрлюкге етишме насип болсун!

П. Абдуллаева

ГИЧЧИ КЪОЧЧАКЪ

Оъзюне эки йыл болагъан Абдул къурдашы Рапани булан абзарда ойнай. Яшлар ойнай туруп, абзардагъы сув алагъан къуюгъа гелелер. Къуюну теренлиги – он метр. Уллулар сув алгъан сонг, ону башын япма унутуп къалгъанлар. Эки де къурдаш къуюдагъы сувгъа къарап турагъанда яшланы бириси – Рапани къуюгъа тюшюп гете. Батылып барагъан къурдашын къутгъарма кюй излеп, Абдул улланасына багъып чаба, барып ону этегинден тутуп, къыргъа сюйрей. «Къой да, яшым, не сюесен менден», – деп, ажайы яшдан арчылма сюе. Абдул уллу къувун этип, гъалек кюйде ажайыны этегин тарта туруп, къую бар якъгъа элте. Къувунгъа авул-хоншу жыйылып, яшны къуюдан чыгъарып, докторланы чакъыралар. Заманында етишген докторланы кёмеги булан Рапанини больницагъа етишдирип, ону къутгъарма бажарыла. Абдул буса, къурдашын къутгъаргъанны англап, сююнмекден къычырып йылай ва шолай юхлап да къала. Шолайлыкъда, эки йыллыкъ гиччи Абдулну къоччакъ иши халкъгъа белгили бола.

Супиянат Мамаева

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

2/2017

март - апрель

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Министерство печати и информации РД.

Регистрационный номер
ПИ №ТУ05-00348 от 01.12.2016г. вы-
данный управлением Роскомнадзора по
Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуска)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
С. Мамаева
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник М. Муталибов
Оформление обложки Д. Акиева

Дата выхода в свет 22.05. 2017г.
Тираж 1094 экз.
Заказ № 50

Типография: ООО «Издательство «Феникс
пресс».
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367000,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д.55.

Электронный адрес редакции:
litdag@mail.ru

Кумыкский язык.

Индекс: на год - 63339,
на полугодие - 73904.

Цена свободная.